

”דינא דמלכותא דינא”

תוקפם ההלכתי של חוקי מדינת ישראל

כפיר ברזל

ראשי פרקים:

א. מבוא

ב. דינא דמלכותא דינא

1) מקור הדין בגמרא

2) דברי הראשונים

ג. משפט המלך

ד. תקנת הקהל

ה. מתי אסור לציית לחוקי השלטון

ו. ממשלת ישראל ודמוקרטיה

ז. פסיקת רבנים בני דורנו

ח. סיכום ומסקנות

ט. נספח

מבוא

נושאנו הוא אחת ההלכות יוצאות־הדופן במערכת המשפט העברי. דין זה לכאורה נותן תוקף חוקי לחוק נוכרי, שמקורו אינו בתורה. לפי הלכה זו חייב אדם לשמור ולקיים את דיני המלכות, בין החוקים הקשורים למס הכנסה ולמכס, ובין החוקים הנוגעים לתקנות הציבור כחוקי תנועה, ביטחון וכדומה. כלל זה נראה זר לנו, מאחר שההלכה העברית מקיפה כידוע את כל שטחי החיים, וכיצד תינתן הכרה לחוק נוכרי, תוך דחייתה של ההלכה העברית?

לאורך כל ספר שופטים ראינו את המציאות הזו, וכך נכתב בספר: **”בַּיָּמִים הֵּהֶם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל, אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה”**.¹

מדינה צריכה מלך או גוף שלטוני מסודר שינהל אותה. כאשר אין מלך, אזי שורר חוסר

1 שופטים יז, ו

ציבורי ויחידני. כל עם צריך הנהגה מסודרת, ובפועל אנו רואים שאי אפשר להתנהל אחרת. בגודל הפיזי כיום, מדינת ישראל היא קטנה אם כי היא עדיין נחשבת לאימפריה. כלכלה משגשגת, ביטחון מתקדם ובכלל כמעט בכל תחום המדינה מתקדמת מאוד. לאור גודלה ועוצמתה, אין עוררין שמדינת ישראל צריכה גוף שלטוני שינהל אותה וישליט בה סדר ציבורי. גוף השלטון של מדינת ישראל הוא הממשלה, כחלק מהרשות המחוקקת - הכנסת.

פעמים רבות ממשלות ישראל אינן פועלות לפי דין תורה, דבר המעורר שאלות רבות. מחד גיסא הממשלות אינן פועלות לפי דין התורה, אולם מאידך גיסא הן משליטות סדר במדינה והמדינה מתפקדת ומתקדמת.

חז"ל מלמדים אותנו כלל הלכתי במשפט העברי שמקורו בדברי שמואל והוא "דינא דמלכותא דינא", (בארמית: "דין המלכות – דין הוא"), ולפיו יש תוקף הלכתי - משפטי לחוקים של ממשל השולט במדינה מסוימת, ולא רק לחוקי המשפט העברי שהוא דין התורה.

במאמר הבא נדון בכלל "דינא דמלכותא דינא", מה משמעות הדין ומקורו ומה תוקפם ההלכתי של חוקי מדינת ישראל, היות וממשלות ישראל לעיתים קרובות אינן פועלות לפי דין תורה. בשולי הדברים רציתי לציין שנושא זה רחב מאוד וקשור לעוד נושאים רבים. המאמר עוסק בעיקרו בעניין "תוקפם ההלכתי של חוקי מדינת ישראל" ויתייחס לעוד מספר נושאים לשם הסברת הנושא המרכזי.

דינא דמלכותא דינא

מקור הדין בגמרא

הדין מופיע בשם האמורא שמואל במספר מקומות בגמרא.² לפי פשט הגמרא, הדין מדבר על מלך גוי ולא על מלך ישראל, כאשר המלכות אינה בארץ ישראל אלא בחוץ לארץ. הדין מוזכר דווקא לגבי המלכויות בחוץ לארץ, היות ועם ישראל חי באותן שנים בארצות הגולה. בעיקרון הדין בגמרא מדבר על ענייני מס ותשלום מיסים למלכות, ומשמעותו היא שיש חובה לציית לחוקי המלך בתחומים הללו במדינה בה האדם נמצא.

2 בבל, נדרים כז ב, בבא קמא קיג א, בבא בתרא נד ב, גיטין י ב.

נביא דוגמא אחת מהגמרא;

לא ילבש אדם כלאים אפילו על גבי עשרה בגדים להבריא בו את המכס, מתניתין דלא כר' עקיבא; דתניא: אסור להבריא את המכס, ר' שמעון אומר משום ר' עקיבא: מותר להבריא את המכס; בשלמא לענין כלאים בהא קמיפלגי, דמר סבר: דבר שאין מתכוין מותר, ומר סבר: דבר שאין מתכוין אסור, אלא להבריא בו את המכס מי שרי? והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא! א"ר חנינא בר כהנא אמר שמואל: במוכס שאין לו קצבה דבי ר' ינאי אמרי במוכס העומד מאליו.³

הגמרא דנה בענייני ממון של גזל. תחילה הגמרא דנה האם במקרים ספציפיים מותר ללבוש כלאים ללא צורך הנאה מעצם הלבישה של הבגד.

לפי הדעות הכתובות בגמרא זו מותר להבריא מהמוכס, כלומר מותר למצוא דרכים להערים ולהתחמק מתשלום מס למלך, אך קשה לגמרא; הרי שמואל אמר ש"דינא דמלכותא דינא", ולפי דין זה חייבים לשלם את דמי המס למלכות כפי שקבע המלך!

הגמרא מתרצת שבמקרה שלנו מדובר במוכס שלוקח יותר מס מהדרוש כדי לשלשל אחוזים לכיסו, ולכן גבייה באופן כזה אינה יכולה להיחשב כדין המלכות ולפיכך אין איסור להבריא ממנו.

כאמור בגמרא הדין מובא מספר פעמים; בענייני תשלומי מס ישר לשלטון ובפעם אחת בלבד בענייני בין אדם לחברו ונראה מדברי הראשונים ומהרבנים בני דורנו שהדין הוא לענייני תשלומי מיסים וכלל הדברים שקשורים לשלטון ולא לבין אדם לחברו. בהקשר לדין הפלילי, הדין אינו מופיע כלל.

בדברי הראשונים נראה שכאשר מדובר על מס ישיר למלכות ברור מאוד שחובה להקשיב למלכות ולשלם מס. אך בעניינים של אדם לחברו כמו: קניה ומכירה, דיני ירושה ועוד, אין שום הצדקה למלכות להתערב אם המלכות לא נוהגת לפי דין התורה.

חשוב לציין שיש ראשונים כמו הרשב"א⁴, הריטב"א⁵ ועוד, שסוברים שהדין מחייב גם עניינים של בין אדם לחברו, היות והמלך רוצה שבין אנשי המדינה יהיה סדר, דין וחוק. על כן הם

3 בבלי, בבא קמא ק"ג א.

4 רשב"א בבלי גיטין י ב, וכן רשב"א בבא בתרא נה א.

5 ריטב"א בבלי גיטין י ב.

סוברים ששקט מדיני נחשב גם "כהנאה" למלך. יש סדר מדיני כאשר יש ספר חוקים העוסק בכל ענייני החיים ובני המדינה פועלים לפי החוק. ברור לנו שכל מלך יחוקק את החוקים לפי רצונו.

חשוב להדגיש, שלטון שאינו הגון בכל מקרה אין חובה לציית לחוקים שלו בכלל.

דברי הראשונים

פתיח –

בגמרא הדין מופנה כלפי מלך גוי. כאשר מדובר על מלך יהודי זה פשוט, היות ואנו מאמינים שמלך ישראל ינהג לפי דין תורה וממילא אנו מקשיבים לדין התורה. (אם כי נראה בדברי הראשונים שרובם סוברים שהדין שייך גם כלפי מלך ישראל)

הבעיה נוצרת כאשר יש מלך גוי שמחוקק חוקים או קובע מדיניות שסותרת את דין התורה, קל וחומר כאשר מלך ישראל נוהג כך.

נשאלת השאלה, כיצד עלינו לנהוג? הרי כל משמעות הדין היא לחייב את אזרחי המדינה ותושביה לציית לחוקי המלכות מתוקף הלכתה, בשעה שאנו מצווים לנהוג לפי חוקי התורה ומשפטיה.

בימינו ממשלת ישראל היא המלך ועליה לחוקק את החוקים ולקבוע את המדיניות.

כמו כן, בתור אנשי דת ושומרי מסורת עלינו לברר וללמוד איך להתמודד עם בעיה זו.

מחד גיסא כל מדינה צריכה גוף שלטוני שישליט בה סדר מדיני ציבורי תקין(גם מדינת ישראל), ומאידך גיסא כאשר מדובר על גוף שלטוני לעם ישראל הוא חייב לנהוג כפי שהתורה מצווה אותנו, ואם הוא מקבל החלטות לפי שיקוליו האישיים בלבד אז אנו נכנסים לבעיה.⁶ כאמור, בממשלות ישראל למיניהם ישנם נציגים מכל סוגי האוכלוסיות גם כאלו שאינם שומרים תורה ומצוות וממילא שיקולם יהיה לפי שכלם ולא לפי השולחן-ערוך.

6 כאשר מדברים על מדינת ישראל כיום, מדינת ישראל חייבת ממשלה שתנהל אותה ושתשליט סדר מדיני ציבורי תקין. ללא ממשלה יהיה פה בלגן שלם. מצד שני ממשלות ישראל מורכבת מאנשים שאינם שומרי תורה ומצוות והם לעיתים מחוקקים חוקים שסותרים את דין התורה.

בין הראשונים יש מחלוקת לגבי גררי הדין.

בין היתר הראשונים מבררים כלפי איזה מלך מופנה הדין; גוי או יהודי?

זאת ועוד, הראשונים חולקים לגבי מיקום המלכות - האם רק בארצות העמים או גם בארץ ישראל ישנו תוקף לדין.

בביאור דבריהם אנו נראה שיסוד הדין נובע מקבלת המלכות של בני המדינה בה הם מחליטים להתיישב וכן ישנה גם הסכמה חברתית בקרב מדינות העולם על סמכות המלך לחוקק חוקים ולקבוע מדיניות שיביאו לחיי מדינה נורמטיבית.

בפשטות, נראה לומר שדין המלכות במלך גוי השולט בארצו - דין הוא. אם המלך כבש את המדינה או אפילו אם הוא זכה בבחירות. מי שמחליט לגור במדינה כלשהי צריך לקבל מראש את חוקי המלכות. המלך הוא כביכול הבעלים של המדינה וזכותו לקבוע את מדיניות תשלומי המיסים והארנונות. אין זה שונה מכל הסכם של יהודי עם גוי שחובה לקיים. כפי שהרמב"ם פסק "כל הגונב ממון משווה פרוטה ולמעלה עובר על לא תעשה... ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון עכו"ם".⁷

הרשב"ם⁸ סובר שמדיניות תשלומי המיסים של מלכים במלכותם דין הוא, מפני שבני המלכות מקבלים עליהם מרצונם האישי את המלך ושלטונו וממילא הם מקבלים עליהם את חוקיו ולכן הם מחויבים לציית לחוק.

וכן תרומת הדשן מוסיף על הרשב"ם, "אדעתא דהכי אנו קובעים דירה תחתיהם ומקבלים עלינו את עולם ומשאם". תרומת הדשן נשען על המוסכמה החברתית. כלומר, תשלום מיסים זו מוסכמה חברתית ידועה, החברה מקבלת על עצמה מוסכמה שצריך לשלם מיסים למלכות, היות וכסף המיסים מיועד לשיפור וקידום החיים במדינה. באמת ניתן לראות שזו תופעה שכיחה שמלכים במדינותיהם גובים תשלומי מיסים על האזרחים מאז ומעולם.

כך גם דעת הרמב"ם, בגמרא⁹ מדובר על מוכס שהוא סתם אדם גולן ולכן רבי שמעון משום רבי עקיבא סבר שמותר להבריח את המכס במקרה שלנו, אבל אם מוכס שפסקו המלך נאמן

7 רמב"ם הלכות גנבה א, א.

8 רשב"ם בבא בתרא נד עמוד ב

9 תרומת הדשן סימן שמ"א

10 לעיל

חובה לשלם לו מס ומי שעובר בלי לשלם הוא גזלן. בנוסף, הרמב"ם מדגיש שאם יש חובה לציית למלך גוי, קל וחומר למלך ישראל. "...ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך - אינו בחזקת גזל, לפי שדין המלך דין הוא. ולא עוד אלא שהוא עובר המכריח מן המוכס זה, מפני שהוא גזול מנת המלך, בין שהיה מלך גוי בין שהיה מלך ישראל".¹¹

יתרה מזאת, הרמב"ם מוסיף¹² שבמקרה ובני המדינה קיבלו את המלכות אפילו בדיעבד ע"י שימוש בשירותיו כגון שימוש במטבע של המדינה,¹³ כלומר ניהול חיי כלכלה לפי מדיניות המלך, הרי הוא נחשב למלך וחובה לציית לחוקי מדינתו. אבל אם זה סתם שליט על קבוצת אוכלוסין ואין מטבע ריבוני תחת חסות אותו השליט אזי אין הוא נחשב למלך ומשתמע מכך שאין חובה לשלם מס ואם השליט גובה תשלום אז הוא נחשב לגזלן.

לדעת הרמב"ם, כאשר אדם מחליט להתיישב במדינה כלשהי, הוא אוטומטית מקבל עליו את המלכות. כחלק מקבלת המלכות, ברור שהוא מקבל על עצמו את חוקי המדינה ומסכים לכך שהמלכות תקבע ותנהל את סדרי החיים הציבוריים. ישנם תמיד אזרחים רבים שמתלוננים על גובה המס או על חוקים מסוימים, אולם בכל זמן שהם אינם מורדים באופן גלוי ומפילים את השלטון, הם מודים שהם מעדיפים את המצב הנוכחי של הסדר הציבורי במדינה על פני כל הבלגן שעלול לשרור בלעדיה, ובכך הם מעניקים למלכות את הזכות לחוקק חוקים ולגבות מיסים.

כשהעם מקבל עליו את השלטון הוא בעצם בוחר בו. (יש רמז בדברי הרמב"ם לתמיכה בדמוקרטיה – "העם הוא הריבון") לפי סברתו אין הבדל בין מלך בארצות העמים או בארץ ישראל.

בכל מדינה שיש מלך או שלטון מסוים ואדם החליט לגור בה, עצם ההסכמה והרצון לגור בה הוא מקבל עליו את השלטון וחוקיו ו"דינא דמלכותא דינא".

לעומת זאת, הר"ן סובר שהדין מדבר רק על מלך גוי בארצו. לדעת הר"ן חובה לציית לחוקי מלך גוי בארצו היות והארץ שייכת למלך והוא בעל הבית. "...וכתבו בתוספות דרוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דינא דמלכותא דינא מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו

11 רמב"ם הלכות גזילה ואבדה ה, יא

12 רמב"ם שם, הלכה יח

13 הרמב"ם סובר, שאומה שיש לה מטבע עצמאי משלה נחשבת לאומה עם מדינה - המטבע הריבוני שלה, מצביע על כך שהיא מדינה ריבונית.

מצותי אגרש אתכם מן הארץ אבל במלכי ישראל לא לפי שארץ ישראל כל ישראל שותפין בה...¹⁴ הוא מדגיש שאין מדובר בארץ ישראל מכיוון שארץ ישראל שייכת לכל עם ישראל ואין יהודי שזכאי בה יותר מיהודי אחר ולכן הדין לא חל על מלך ישראל בארץ ישראל.

וכן גם הרשב"א¹⁵ סובר שהדין מדבר על מלך גוי בארצו. הרשב"א פירש את הגמרא, שמדובר במוכס שאין לו קצבה ולכן רבי שמעון משום רבי עקיבא סבר שמותר להבריח את המוכס. אבל ברמת העיקרון דין המלך דין הוא וחובה לשלם מס למלכות. במקרה שאדם לא ישלם מיסים, תהיה זכות למלך לגרש את אותו אדם ממדינתו היות והמלך נחשב לבעלים של המדינה. לדעת הרשב"א הדין מדבר רק על מלך גוי בארצו כי ארץ ישראל שייכת לכל עם ישראל. ארץ ישראל שייכת למלך ישראל ולעם ישראל באותה מידה, ואין ישראל שזכאי בה יותר מישראל אחר.

לסיכום, הרשב"א והר"ן סוברים שהמלך הוא הבעלים של המדינה ולכן הוא זכאי להחליט ולהכתיב את החוקים לפי רצונו והאזרחים מחויבים לציית להם.

פסיקתם נשענת על תפקיד המלך ואחריותו. תפקיד המלך הוא לנהל את המדינה. בין היתר הוא צריך לספק את כל הצרכים הבסיסיים, כגון ביטחון ושקט מדיני, וסיפוק צרכים בסיסיים כגון: מזון, מים, סלילת כבישים, גשרים ועוד. לדעתם, יסוד הכוח של המלכות לחוקק חוקים מבוסס על בעלותו על הארץ מדין "כיבוש" מפני שרק בכוח צבאו הוא מחזיק ושומר על המדינה.

כפי שאומר רבא: "תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עליהו..."¹⁶ פירוש: תדע ששלוחי המלכות קוצצים דקלים ועושים מהם גשרים ואנחנו בתור אזרחי המדינה עוברים עליהם ומשתמשים בהם.

מעבר לבעלות המלך על המדינה, יהודים שחיו וחיים בארצות העמים משתמשים בשירותים הציבוריים של המדינה בבעלות המלך ולכן הם חייבים לשלם מס למלך, כאמור אם הם לא ישלמו המלך יכול לגרש אותם ולכן הם סוברים שהדין מדבר רק על מלך גוי בארצו.

לכן יהודי שמתגורר בכל ארץ (לא משנה איזו ארץ ואיזו שיטת משטר), חייב לשמור על חוקי המדינה מפני ש"דינא דמלכותא דינא". בנאמר לעיל מדובר על מלך גוי בארצו, ששם

14 ר"ן, בבלי נדרים כח א.

15 חידושי הרשב"א, בבלי נדרים, כח א.

16 בבלי בבא קמא, קיג ב.

הארץ אכן יכולה להיות שייכת למלך, ואולם את ארץ ישראל נתן הקב"ה לכל עם ישראל ואין לשום מלך או שלטון רשות לגרש יהודי ממנה. נראה אפוא שמלך ישראל הוא אינו הבעלים של הקרקע ולכן ההבנה הפשוטה שאם יהודי לא קיבל עליו את המלכות, חוקי המלכות לא חלים עליו בארץ ישראל. (בהמשך יבואר העניין)

מסקנות מדברי הראשונים ומשמעותן להיינו

כאמור, רוב הראשונים¹⁷ ובתוכם הרמב"ם, חולקים על הסברה שבארץ ישראל לא חל הדין "דינא דמלכותא דינא", ולכן יהודי שמתגורר בארץ ישראל מחויב לציית לחוקי המלכות, כי דין המלך דין הוא. לדעת רוב הראשונים אין הבדל בין מלכות בארצות העמים לבין מלכות בארץ ישראל, ישנו שלטון והשלטון אחראי לנהל את המדינה ולספק לעם את צרכיו גם בארץ ישראל.

בכל מדינה שיש בה שלטון הגון, אדם המתגורר בה חייב לציית לחוקי השלטון כי דין המלך דין הוא.

בימינו בהרבה מדינות בעולם ישנו שלטון שנבחר לפי רצון רוב העם בבחירות ולכן ברור שהאזרחים חייבים לקבל עליהם את השלטון היות והם מראש יודעים שהתוצאות יהיו לפי רצון הרוב. יש להוסיף שבכל מדינה "נורמלית" האזרחים רוצים שיהיה שלטון הגון שינהל את המדינה בשל הסכמה רחבה שמדינה ללא שלטון אינה יכולה לתפקד.

בנוסף, כל עוד הציבור לא מורד ומפיל את השלטון אז הוא בעצם מקבל עליו את סמכות השלטון. לכן, אם אין הבדל בין ארץ ישראל לארצות העמים אז אזרחי המדינה מחויבים לקבל על עצמם את חוקי השלטון ומדיניותו, בתנאי שהם לא מתנגשים עם חוקי התורה. (ונבאר עוד בנושא זה)

וכך נפסק גם בשולחן ערוך¹⁸ שגם בארץ ישראל חל הדין "דינא דמלכותא דינא".

עד כה ראינו שלפי רוב הדעות בראשונים הכלל "דינא דמלכותא דינא" מדבר גם על מלכות בארץ ישראל. כיום המלכות בארץ ישראל היא ממשלת ישראל, ולפי ההבנה עד כה אנו מצווים בתוקף הלכתי לציית לכל חוקי המדינה כי דין המלך דין הוא.

17 מתוך שיעור על פרשת חוקת של הרב אשר וייס באתר מנחת אשר.

18 שו"ע חו"מ סימן שסט, סעיף ו.

”משפט המלך”

המקור הבסיסי בהלכה לסמכות ריבונית יהודית הוא משפט המלך, המופיע בספר שמואל:

”וַיֹּאמֶר זֶה יִהְיֶה מִשְׁפַּט הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִמְלֹךְ עֲלֵיכֶם אֶת בְּנֵיכֶם יִקַּח וְשָׂם לוֹ בְּמַרְכָּבָתוֹ וּבִפְרָשָׁיו וְרָצוּ לִפְנֵי מַרְכָּבָתוֹ. וְלָשׁוּם לוֹ שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְלַחֲרֹשׁ חֲרִישׁוֹ וְלִקְצָר קָצִירוֹ וְלַעֲשׂוֹת כָּלֵי מְלַחְמָתוֹ וְכָלֵי רִכְבוֹ. וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם יִקַּח לְרִקְחוֹת וְלִטְבַּחוֹת וְלֵאֲפוֹת. וְאֶת שְׂדוֹתֵיכֶם וְאֶת כְּרָמֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם הַטּוֹבִים יִקַּח וְנָתַן לְעַבְדָּיו. וְנֹרְעֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם יַעֲשֶׂר וְנָתַן לְסָרִיסָיו וְלַעַבְדָּיו. וְאֶת עַבְדֵיכֶם וְאֶת שְׂפָחוֹתֵיכֶם וְאֶת בְּחוֹרֵיכֶם הַטּוֹבִים וְאֶת חֲמוֹרֵיכֶם יִקַּח וְעָשָׂה לְמִלְאָכָתוֹ. צֹאנְכֶם יַעֲשֶׂר וְאֶתֶם תִּהְיוּ לוֹ לְעַבְדִּים.¹⁹”

בגמרא בסנהדרין יש מחלוקת האם מדובר בנאום אזהרה לעם ישראל מפני מלך שינצל את מעמדו הגבוה והוא ינהג בצורה מושחתת או שהנביא מפרט מה הן סמכויות המלך שהתורה מעניקה לו.

”...אמר רב יהודה אמר שמואל שכל האמור בפרשת מלך, מלך מותר בו. רב אמר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם, שנאמר: שום תשים עליך מלך, שתהא אימתו עליך...²⁰”

רב ושמואל חולקים בעניין סמכויות המלך.

למעשה שמואל סובר שהנביא הביא ”חוק כתוב” מה הן סמכויות המלך וכל הנאמר בפרשה זו, מלך מותר בו.

רש”י מסביר ”אלא לאיים עליהם שתהא אימת מלכם עליהם אבל אינו מותר לעשות²¹”. בעוד שרב סובר שמטרת הנביא שאמר פרשה זו הייתה לגרום לעם לפחד משלטון של מלך. בשל מעמדו הגבוה והנכבד של המלך, ישנו חשש שהוא ינצל את מעמדו והוא ינהג בשחיתות. לדעת רב פרשה זו אינה ”חוק כתוב” מה הן סמכויותיו של המלך. משמע, ודאי שהעם יכול למנות להם מלך אך העם צריך לדאוג להגדרה מדויקת של סמכויותיו ובמקביל חייב שיהיה עליו פיקוח.

בחזרה לענייננו, אנו מבינים מפסוקים אלו שבין אם אלו סמכויותיו או שזה נאמר לצורך אזהרה בלבד, תפקיד המלך הוא לדאוג בעיקר לממלכתו אך גם למדינתו בתחומים המדיניים,

19 שמואל א, פרק ח, יא - טז.

20 סנהדרין כ ע”ב

21 רש”י שם ד”ה י”ב אמר לא נאמרה פרשה.

למשל: ביטחון והגנה, עבודה לצורך הממלכה, וכיוצא בזה קידום המדינה תחת חסותו. הפסוקים לא עוסקים בכלל בחקיקת חוקים וקביעת מדיניות בעניין הלכות בין אדם לחברו, אלא הם עוסקים בחוקים שלטוניים וממסדיים שהמלך רשאי לחוקק.

לשם כך העם רוצה להעמיד מלך. העם רוצה מנהיג שינהל ויקדם את המדינה בצורה מושכלת ובטוחה. נראה לומר שזה בלתי אפשרי לחיות במדינה ללא מלכות כי כנראה שלא תהיה מדינה.

במאמר מוסגר, ישנה מחלוקת האם עם ישראל מצווה למנות להם מלך. יש להסיק שתשובת שמואל לעם על בקשתם למנות מלך לעם הייתה קשה ותקיפה. הרמב"ם פסק "שלש מצות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך שנאמר שום תשים עליך מלך..."²²

בנוסף, יש להדגיש שהמלך מצווה לפעול לפי חוקי התורה, כפי שהקב"ה ציווה את יהושע בתור מנהיג העם:

"חזק, וְאַמֵץ; כִּי אַתָּה, תִּנְחַל אֶת-הָעָם הַזֶּה, אֶת-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר-נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבוֹתֶם לָתֵת לָהֶם. רַק חֹזֵק וְאַמֵץ מְאֹד, לְשָׁמֵר לַעֲשׂוֹת כְּכֹל-הַתּוֹרָה--אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עַבְדִּי, אֶל-תְּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאל: לְמַעַן תִּשְׁכַּל, כְּכֹל אֲשֶׁר תִּלְוֶה. לֹא-יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ, וְהִגִּיתָ בּוֹ יוֹמָם וְלַיְלָה, לְמַעַן תִּשְׁמֵר לַעֲשׂוֹת, כְּכֹל-הַכְּתוּב בּוֹ: כִּי-אֲזַ תְּצַלִּיחַ אֶת-דְּרָכְךָ, וְאֲזַ תִּשְׁכַּל..."²³

למלך ישראל מספר סמכויות: (כאמור בימינו ממשלת ישראל נחשבת למלך ולכן אלו הן סמכויותיה)

בראש ובראשונה, למלך יש את הסמכות להחליט על יציאה למלחמת מצווה.²⁴ (מלחמת מצווה היא מלחמה מול שבעת העמים שישבו בארץ וגם מלחמה שיוצאים אליה בשל איום ביטחוני)

חלק מתפקידו של המלך הוא לספק הגנה לעם היושב במדינה. במקרה והמלך חושש לביטחון המדינה ואזרחיה בשל איום צבאי ממדינת אויב, הוא לא צריך אישור מבית הדין והוא רשאי להחליט לבד על יציאה למלחמה. זאת ועוד, המלך רשאי לגבות מיסים מאזרחי המדינה.²⁵ כספי המיסים מאפשרים למלך לנהל ולקדם את המדינה לדאוג לאזרחיה ולכלל צורכה.

22 רמב"ם הלכות מלכים א, א.

23 יהושע פרק א, ו - ח

24 רמב"ם שם ה, ב.

25 רמב"ם שם ה, א.

המלך אחראי לנהל את המדינה בכל התחומים הציבוריים, למשל: ביסוס וקידום מלכותו, הכשרת צבא לסיפוק הגנה, בניית תשתיות, סלילת כבישים, בניית בתי – כנסיות וכו'. לכן כל אזרחי המדינה חייבים לשלם מס, ומי שלא משלם הוא גזלן.²⁶

בנוסף, המלך רשאי להעניש רוצחים שיצאו זכאים מסיבות טכניות.²⁷ לפי סמכויות המלך כפי שפסק הרמב"ם, המלך אינו רשאי לחוקק חוקים שעוסקים מצוות שבין אדם לחברו. אופן חלוקת הרכוש כאשר בני זוג מתגרשים, או איך מחלקים ירושה בין בני משפחה, לא קשורים למלך ולכן אין זה תפקידו לחוקק חוקים בעניין.

לכן, היות וישנן מצוות שהן לא קשורות למלך ישירות, אזי כפי שראינו ברוב הראשונים,²⁸ כאשר מלך מחוקק חוקים בעניין "בין אדם לחברו" שסותרים את דין התורה אסור לציית לחוקים אלו. בין במלך גוי וקל וחומר במלך ישראל שלא נוהג לפי דין התורה. אנו מצווים לנהוג לפי דין התורה. כשם שאנו מצווים לנהוג לפי דין התורה כך גם המלך.

לכן, מדינה שחוקיה בכל התחום שקשור לבין אדם לחברו הוא לפי דין התורה, המצב מצוין. אבל אם חוקי המדינה בתחום זה סותרים את דין התורה, ברור שאסור לציית לחוק.

כאשר ממשלת ישראל מחוקקת חוקים שלא סותרים חס ושלום את ההלכה אז אנו מצווים להקשיב לחוקי המדינה.

יתרה מזאת, גם כאשר ההלכה מורה על המלכות איך לקבל החלטות בהתאם לנסיבות כלשהן אז אין אנו בבעיה. ההלכה מאפשרת מין "מרחב" מסויים של קבלת החלטות למלכות בהתאם לעקרונות ההלכה.

למשל, כפי שכתבתי לעיל, המלכות רשאית להטיל מס על האזרחים והממשלה קובעת בהתאם לצורך את היחס בין המשרדים. כלומר, כמה כסף ילך לתיק ביטחון, רפואה חינוך וכו'. התורה לא מורה על הממשלה כמה כסף לחלק לכל משרד.

כך גם בעניין הביטחון. כאשר אחת ממדינות האויב משגרת לארץ ישראל טילים או מתכננת לתקוף ולהשמיד את המדינה, הממשלה צריכה לכנס קבינט ביטחוני ולקבל החלטות יחד איך לפעול כדי להגן על אזרחי המדינה כחלק מתפקידה. כל חקיקת החוקים וקבלת החלטות,

26 שם

27 רמב"ם שם ג, י.

28 לעיל בפרק העוסק בדברי הראשונים

צריכות להיות בהתאם לנסיבות ומטרתם להשליט סדר ציבורי תקין.

להלן דברי הרב חיים דוד הלוי בנושא:

"אף על פי כן אמרנו שיש בטענה זו חצי אמת. כי יש בתורה שטח מסוים בו הדברים באו במתכוין סתומים ועמומים. בשום פנים אין למצוא בתורה משטר מדיני או כלכלי ברור. אפילו פרשת המלך, באה כה סתומה, עד שגרמה למחלוקת רבותינו בתלמוד, אם היא בכלל מצוה או רשות. ואף שנפסקה הלכה בגדולי הראשונים שהיא מצוה, אעפ"כ גדולי הפרשנים והוגי הדעות דברו בחריפות נגד המלכות כשיטת-ממשל. ומצוה זאת הלא באה להסדיר את המשטר המדיני בחברה שומרת תורה, ומדוע ניתנה בצורה סתומה ועמומה? ונשנה הדבר בכמה משטחי החיים הנוגעים לחיי חברה ומדינה. ולדעת, זו כוחה וגדולתה של תורה שאין בה משטר ברור ומוגדר, לא מדיני ולא כלכלי... יבחר לו העם את המשטר הרצוי לו, אך ישמור על מכלול מצוות אלה, שמטרתן ותכליתן, בחלק הנגלה שבהן למנוע את השלילה שבכל משטר כלכלי אפשרי."²⁹

הרב הלוי כתב שהתורה השאירה לנו מרחב קבלת החלטות עצמאי בהתאם לעקרונות התורה. את הקטע הנ"ל הוא כתב אודות הגישה הכלכלית של התורה; האם היא קפיטליסטית או סוציאליסטית. להבנתו, אין הכרעה מוחלטת - אנחנו צריכים לבחור איך להתנהל בהתאם לגדרי ולמצוות התורה.

לצורך העניין שלנו, התורה לא אמרה לנו איך לפעול בכל מיני סיטואציות. לא איך להתנהל בעניין קורונה ולא במלחמה מול הגרעין האיראני. הממשלה צריכה לקבל את החלטות בהתאם לגדרי ההלכה.

ישנם שני סוגים של קבלת החלטות:

ראשית, הוראות קבועות - מלך ישראל רשאי לחוקק חוקים ולקבוע מדיניות שברור לנו שאם הייתה היום סנהדרין כשרה הם היו עושים זאת בעצמם.

למשל: חוק "השבת אבדה" של מדינת ישראל מחייב אותנו להחזיר כל אבדה לבעליה שאנו

מוצאים.³⁰ בעוד שלפי התורה צריך להשיב אבדה לבעליה רק בתנאים מסוימים.³¹ לאור התקדמות העולם בהיותו יותר מתוקן ומוסרי, ברור לנו שאם היום הייתה סנהדרין היא הייתה משנה את החוק כפי שנחקק בכנסת.

בייחוד שהיום ישנם אמצעים טכנולוגים מתקדמים המאפשרים להשיב בקלות את האבדה לבעליה. הגמרא בבבא מציעא³² כותבת שאם חפץ של אדם נשטף בנהר כלשהו או בים ואדם מצא את החפץ הוא זכאי לקחת אותו, היות והבעלים של החפץ מתייאש מראש. בימינו בד"כ בעלים של אבדה לא מתייאשים כל כך מהר כמו בעבר, מכיוון שהיום נהוג לרשום מספר טלפון על מגוון רחב של חפצים אישיים ומוצא האבדה יכול להחזיר את האבדה לבעליה בשיחת טלפון אחת בלבד.

כך פסק השולחן ערוך³³, שבמקרה שאדם מוצא אבדה בים או חפץ שנשטף בנהר, מוצא האבדה זכאי בה. לעומת הרמ"א (שם) שפסק, במקרה ובמדינה מסוימת החוק מחייב להשיב את האבדה לבעליה, יש חובה להשיב את האבדה משום "דינא דמלכותא". (חוק מדינת ישראל בימינו הוא כפי דעת הרמ"א)

לכאורה חוק מדינת ישראל סותר גם את הגמרא וגם את השולחן! זה תמוה, איך אפשר לעבור על דין תורה? נראה לומר, במצב שהמלכות משפרת ומקדמת את חוקי התורה מבחינה מוסרית ותרבותית ודאי שחייבים לציית לאותם חוקים.

שנית, הוראות בצו השעה - מלך ישראל רשאי לחוקק חוקים ולקבל החלטות מדיניות בזמנים לא שגרתיים וקיצוניים עד מאוד. במצבים כאלו אם המלך לא יקבל החלטות בצו השעה, ישרור בלגן וחוסר סדר במדינה עד כדי מצב של סכנה ממשית למדינה ולאזרחיה.

מכורח תפקידו לדאוג למדינה, הוא מחויב לקבל החלטות לשעת חירום בסיטואציות קיצוניות. לדוגמא, בתחילת מגפת ה'קורונה', כשרק הופיעה לראשונה בישראל והתחילה הדבקה נרחבת בקרב הציבור הישראלי. לא היו חיסונים, תרופות והמומחים ידעו מעט מאוד על הנגיף. איש

30 ספר החוקים הפתוח, חוק השבת אבידה תשל"ג 1973: "המוצא אבידה ונוטלה (להלן - המוצא) חייב להשיבה לבעלה או להודיע עליה בהקדם למשטרה, זולת אם בנסיבות הענין יש להניח שבעל האבידה התייאש ממנה מחמת מיעוט שוויה."

31 שו"ע חו"מ רנט, ב.

32 בבלי בבא מציעא, כא ע"ב.

33 שו"ע חו"מ רנט ז.

לא ידע מה יהיה גורלם של החולים והיו חולים קשים מאוד. (מונשמים ומורדמים) אזרחי המדינה כמו בכל העולם, נכנסו ללחץ מחוסר ידיעה משווע.

הממשלה שתפקדה אז (שהייתה ממשלת מעבר) התכנסה עם מומחי אנשי הבריאות של מדינת ישראל ויחד הם קיבלו החלטות. ביניהם: המדינה תכנס לסגר הדוק, חובה ללבוש מסכות בשטח הציבורי ויש לשמור על ההיגיינה.

היו שתי דעות נרחבות בקרב הציבורי, איך להתמודד עם מציאות של קורונה:

דעה ראשונה - הנגיף חדש, אין עליו מספיק ידע ולא יודעים מה ההשלכות של מי שחולה וכמה זה מסוכן. היו מדינות בעולם כמו סין ששם התפרצה המגפה, היו המון מתים וחולים רבים חיכו שתתפנה להם מיטה בבית חולים, כי כולן היו תפוסות. מפאת אי וודאות גישה זו נקטה שיש להיכנס לסגר הדוק ומי שלא צריך לצאת מהבית שלא יצא. מערכת החינוך תפעל מרחוק, מי שיכול יעבוד מהבית ורק עובדים חיוניים ילכו לעבוד במקום העבודה.

עובדים רבים יצאו לחל"ת, בתי עסק הושבתו, זקנים נכנסו לדיכאון מבדידות וכו'.

שינוי המציאות הקיצוני שיבש והזיק לאנשים רבים ולפרנסתם ומאידך נמנעה הדבקה נרחבת בקרב הציבור.

דעה שנייה - היה ברור שהקורונה "תהיה" איתנו תקופה ארוכה וצריך ללמוד לחיות לצד המגפה ולהמשיך לנהל שגרת חיים רגילה עם הנחיות חירום. כמו לבישת מסכה, שמירה על ההיגיינה ושהייה באוויר הפתוח עד כמה שניתן. לטענתם, שינוי המציאות ושיבוש השגרה במדינה פוגעת ומזיקה הרבה יותר מאשר חולים שידבקו בנגיף ולכן יש לשמור עד כמה שניתן על שגרת חיים רגילה. דיכאון של זקנים, שיבוש החינוך לילדים, פגיעה במשכורות הינם מיעוט מהנזקים הרבים.

נשאלת השאלה - מה הממשלה צריכה להחליט? באיזו דרך לפעול?

בתורה לא כתוב איך יש לפעול בזמן שמגפת הקורונה תתפרץ, ולכן התורה נתנה את הסמכות למלך לקבל החלטות במצבי חירום. כך היה, בשעה שהמגפה התחילה להתפשט בישראל, ממשלת ישראל התכנסה מפעם לפעם וקיבלה החלטות על התנהלות הציבור והמדינה.

זה חלק מתפקיד המלך, הוא מנהל את המדינה והוא אחראי לדאוג שתהיה התנהלות "נורמלית" במדינה. כנזכר לעיל, הממשלה של אז החליטה להכניס את מדינת ישראל לסגר הדוק, מה

שהוביל לשינוי השיגרה ואזרחי ישראל היו חייבים לציית להחלטות הממשלה³⁴ מדין "דינא דמלכותא דינא".

לסיכום העניין, כאשר ממשלות ישראל למיניהן מחוקקות חוקים ומקבלות החלטות שאינן סותרות את דין התורה, אז אנו מצווים לציית לחוק.

יתר על כן, אין ספק בכדי שמדינה תוכל להתנהל בצורה בריאה ו "נורמלית" חייבים שלטון מסודר, אך ממשלת ישראל אינה רשאית לחוקק חוקים שסותרים את דין התורה, ולכן במקרה וממשלה מסוימת מחוקקת חוקים שסותרים את התורה, אסור לנו לציית לחוק. החוק אינו מעל התורה!

כאשר מדובר במלך גוי בארצו, שמחוקק חוק בעניין בין אדם לחברו, שהוא סותר את דין התורה אסור לנו לציית לאותו החוק.

לאור האמור לעיל, בימינו יש חובה מתוקף הלכתי לציית לחוקי ממשלת ישראל גם מתוקף הדין "משפט המלך" וצריך תמיד לזכור שמלך ישראל הוא שליח של הקב"ה ולכן הוא לא יכול לסתור את תורתו.³⁵

להלן ציטוט ממאמר של הרב דב ליאור שכתב על יחס ההלכה לחוקי מדינת ישראל שבו כתב כך:
 "... המלך אינו רשאי לעבור על שום איסור... לכן חוקי המדינה שאינם נוגדים דין כלשהוא, יש חיוב לקיימם מדאורייתא. לכך יש להוסיף כי "דינא דמלכותא דינא" נאמר - לדעת רוב הפוסקים- גם במלכות ישראל."

מכאן סמכות הכנסת שנבחרה ע"י העם בעניני מסים, הפקעת רכוש, גיוס לצה"ל וכדומה....
 לכאורה יש להבחין בין הנהגה מלכות לבין יחסים פרטיים בין שני אנשים מבחן דומה י"א גם ביחס "לדינא דמלכותא דינא..."³⁶

תקנות הקהל

בראש ובראשונה, הרב קוק כתב כאשר אין מלכות, סמכויות המלך או המלכות עוברות

34 בסיטואציה זו, מעבר לחובת הציות מ"דינא דמלכותא דינא" יש גם את הצד של פיקוח נפש. הנגיף מסוכן מאוד ויכול להרוג אנשים או לפגוע בהם קשות.

35 יבואר בהמשך על תוקף ציות לדין האזרחי.

36 מבט תורני על חוקי המדינה והתקנת תקנות בימינו. ליאור, הרב דב (תשמ"ב) תחומין ג, 247 - 249

לציבור שחי במדינה:

"... וחזן מזה נראים הדברים, שבזמן שאין מלך, כיון שמשפטי המלוכה הם ג"כ מה שנוגע למצב הכללי של האומה, חוזרים אלה הזכיות של המשפטים ליד האומה בכללה..."³⁷

כלומר, כאשר אין מלך או מלכות אז העם נהפך למקבל ההחלטות ויכול לחוקק חוקים חדשים כאלו שנוגעים לענייני האומה בכללה וכמובן שזה רק בתנאי שהחוקים אינם סותרים את דין התורה.

ישנו כלל הלכתי שנקרא "תקנות הקהל".

הכלל מופיע בגמרא בבא בתרא: "...ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים, ועל שכר פועלים, ולהסיע על קציתן...".³⁸ לפי הגמרא אנשי העיר רשאים לקבוע את גודל מידת המכירה בשוק וכן לקבוע את שכר הפועלים שעובדים בעיר ולהעניש (בדרך כלל) ע"י קנס את מי שלא ילך לפי התקנות המתקבלות.

הרב חיים דוד הלוי בשו"ת עשה לך רב כתב על הכלל:

"פירוש הדברים שרכושו של אדם ורצונו, הם זכותו הבלעדית מעיקר דין תורה. ואדם העובר על מה שהתקינו בני העיר, אין הוא חייב שום עונש משום כך מדין תורה, ואעפ"כ זה כחם של בני העיר שיכולים לקנוס ולהעניש את כל העובר על דבריהם, ולהסיעם מדת דין תורה.

(כמאמר מוסגר נציין שמכאן נובע כוחם של שלטונות מוסמכים, כממשלה, עירייה וכדומה, להתקין תקנות ולהעניש כל העובר על תקנותיהם, אעפ"י שמדין תורה לא היה העובר על דבריהם חייב מאומה, ואין כאן מקומו להאריך).³⁹

מדבריו אנו מבינים ש "תקנת הקהל" מחייבת את כל בני העיר, למרות שהתורה אומרת לנו שרכושו של אדם הם זכותו "הבלעדית" מעיקר דין התורה. כלומר לפי התורה הרכוש הפרטי של האדם הם בבעלותו. לא אדם פרטי וגם לא השלטון רשאים להחליט על רכוש פרטי של אנשי העיר. אולם, הרב חיים דוד הלוי מחדש לנו חידוש גדול. כאשר בני העיר מתקנים

37 שו"ת משפט כהן, סימן קמד

38 בבלי בבא בתרא, ח ב.

39 שו"ת עשה לך רב חלק ב סימן סד

תקנה חובה גם על האדם הפרטי לציית לה גם במחיר שזה נוגע לרכושו הפרטי וכן כל מניני עניינים אישיים.

אז מהי בעצם "תקנת הקהל"?

הקדמה: במשך שנים רבות מרכז היהדות הגדול ובעצם ההנהגה היהודית בגולה, הייתה בבבל. שכנו שם שתי הישיבות המפורסמות - "סורא" ו"פומבדיתא". סוגיות הלכתיות נפסקו שם, והן היו תקפות לכלל היהודים⁴⁰.

בשלב מסוים הישיבות נסגרו וההנהגה היהודית בבבל התפרקה. מהנהגה יהודית אחת שהתרכזה בבבל, היא התפלצה לקהילות רבות בכל רחבי העולם.

לכל קהילה היה את הרב שלה (מרא דאתרא) ואת האנשים המכובדים שלה.

האנשים המכובדים הנהיגו את הקהילה וקיבלו את החלטות, הן ברמה ההלכתית והן ברמה המדינית.

כל קהילה סיגלה לעצמה את המנהגים שלה ואת האופי המיוחד לה.

הם קבעו את מדיניות העיירה הן ברמה ההלכתית והן ברמה האזרחית.

מדובר על נציגי הציבור המכונים "שבעת טובי העיר", שמבטאים את עמדתם ורצונם של כלל הציבור והם נהפכים למין שלטון קטן של העיירה. נציגים אילו אחראים על הציבור אותו הם מיצגים ואחראים לנהל את עיירתם.

"השלטון" בכל עיירה היה מתקן תקנות לקהילה המקומית או במסגרת-גג של כמה קהילות. התקנות נועדו לפתור בעיות הלכתיות ובעיות כלליות שצצות בעיירה.

הסמכות ההלכתית לתיקון התקנות נתונה בידי שני גורמים קהילתיים: בית הדין המקומי בראשות המרא דאתרא, הרבנים שתחתיו וההנהגה האזרחית המקומית שמייצגים את כל חברי הקהילה המכונים פרנסי הקהילה או בכינויים הנפוץ "שבעת טובי העיר".

דהיינו, להנהגה האזרחית היה פיקוח רבני שמוודא שהם חלילה לא מתקנים תקנות שסותרות את התורה. כדי שלתקנות יהיו תוקף הלכתי חייב שיהיה פיקוח רבני בראשות המרא דאתרא

40 בהכללה, בארץ ישראל פסקו לפי בתי המדרש שלהם, וכן בתימן ובעוד כמה קהילות.

והרבנים שתחתיו.⁴¹ (ישנם מקרים שתיקנו תקנות מיוחדות כדי לפתור בעיות שהתורה לא פירטה לנו איך לפתור)

כל קהילה תקנה לעצמה תקנות והתקנות היו תקפות לאותה הקהילה בלבד. לכן, תקנה שתיקנו בקהילה מסוימת לא בהכרח נצרכת בקהילה אחרת. כל קהילה אחראית על עצמה וכך היה לאורך הגלות.

ישנם תקנות חריגות שתוקנו והן התפרסמו בקהילות רבות ברחבי העולם ואף חלקן תקפות עד היום. למשל, תקנת "חרם דרבנו גרשום".⁴²

וכך נפסק בשולחן ערוך לגבי "תקנת הקהל", שיש סמכות לנציגי ציבור המייצגים את כלל הציבור בפיקוח (תלמיד חכם), להעניש את הציבור אם רואים שהעם פרוצים בעבירות.⁴³ להלן דוגמא לתקנת קהל:

תקנת הנדוניה:⁴⁴

באזור השנים ד'תתק"ך וד'תתקכ"א (1160 למניינם) התגורר רבנו תם, מבעלי התוספות, ב"טרוייש". עיר הבירה של מחוז "אוב" שנמצאת בצרפת. באותן השנים רמת החיים הייתה נמוכה מאוד. בשל כך, הרבה נשים היו מתות מסיבוכי הריון בלידה עצמה. התופעה הייתה נפוצה מאוד. נשים רבות היו מתחנות וכבר היו מסתלקות מן העולם פחות מ-12 חודשים מיום חתונתן. כמנהג בנות ישראל עוד לפני חתונתן, בדרך כלל הורי הנשים היו מעניקים להן תכשיטים יקרים מאוד כדי שיראו יפה ובכך יצאו לחפש את השותף לחייהן.

הורי הנשים היו מעניקים לבנותיהם תכשיטים בציפייה שהן יתקשטו בהן במשך שנים, גם לאחר החתונה. לאור התופעה שנשים רבות היות מתות בשעה שהיו יולדות הורי הנשים היו מתאבלים גם על ביתם וגם על התכשיטים וכסף הנדוניה שנתנו לבנותיהן לפני החתונה. כל התכשיטים וכסף הנדוניה היא מגיע לבעל הירוש⁴⁵ למרות שהם היו נשואים מעט מאוד זמן.

41 שו"ע חו"מ, רלה כח, שו"ת הרשב"א חלק ג סימן תמג.

42 חרם דרבנו גרשום הוא שם כולל למספר תקנות שתיקן רבנו גרשום מאור הגולה, מגדולי חכמי לותרינגיה וראש ישיבת מנצא.

43 שו"ע חו"מ, ב, א הגה.

44 להרחבה עיין בערך 'תקנות שו"ם' בויקיפדיה.

45 לפי דין התורה הבעל יורש את אשתו. שו"ע אבה"ע, צ, א.

לפי ההשערות, המצב הנוראי היה שכיח למדי בדור ההוא.

חוקרי ההיסטוריה בעולם היהודי ותלמידי החכמים משערים כי לאור ריבוי מקרים אלו הלך וגבר החשש, שאם תימשך התנהלות הדברים באופן כזה ללא שינוי, יפסיקו האבות להעניק לבנותיהם תכשיטים יקרים לקישוט הראוי להתכבד בו וכסף נדוניה לכבוד החתונה. אין ספק שלא ראוי שנשות ישראל לא יתקשטו בתכשיטים יקרי ערך ולא יקבלו כסף נדוניה לכבוד החתונה לתחילת דרכן החדשה.

בפועל כך היה והתופעה הלכה והתפשטה בקרב הקהילות היהודיות באזור בו חי רבנו תם.

בשל שכיחות התופעה, רבנו תם תיקן עם הגדולים באזור בו חי תקנה חדשה.

הם תיקנו שאם אישה מתה בפחות 12 חודשים מיום חתונתה, הורי הכלה הם היורשים שלה אף על פי שזה נוגד את דין התורה.

וכך לפי ההשערות, הורים המשיכו להעניק לבנותם תכשיטים וכסף נדוניה לכבוד החתונה ולא חששו להתאבל חס ושלום גם על ילדתם במקרה והיא תגיע אל מותה כשתלד וגם על התכשיטים וכסף הנדוניה שקיבלה לכבוד החתונה.

חובת הציות לתקנה זו של רבנו תם וחבריו תוקנה בצרפת, ולא התפשטה מעבר לגבולן של הקהילות שהיא הוזכרה בה. לתקנה זו יש היסטוריה ארוכה אך שנים מאוחר יותר שינו את נוסח התקנה והוחלט כי גם במקרה של אישה שמתה בשנה השנייה לנישואין, מוטל על בעלה להשיב חצי מסכום הנדוניה לאביה או ליורשיה האחרים.

עוד הוחלט כי גם במקרה שמת הבעל, תחזיר האישה למשפחתו את התכשיטים והנכסים שהיא קיבלה מהם. התקנה התפשטה בהרבה קהילות באשכנז, ושלוש מאות שנה לאחר מכן הביא אותה הרמ"א להלכה וישנם הרבה ספרי שו"ת שדנים על תקנה זו.

מתי אסור לציית לחוקי השלטון

להלן רשב"א מעניין על נושא זה, חשוב להביא אותו בעניין לימוד הדין "דינא דמלכותא דינא".

הרשב"א כותב כך:

"שאלת מעשה היה בפירפנייאן⁴⁶ בראובן שהשיא את בתו לאה לשמעון והכניס לו עמה סך ממון בנידוניא, וילדה לו בת ואח"כ מתה לאה ואחר זמן מתה ג"כ הבת שילדה לו ועכשיו עמד ראובן ותבע בדיני הגויים שיחזיר לו אותו ממון הנדוניא שהכניס לו עם לאה בתו. ואעפ"י שהבעל יורש את אשתו והאב את בתו בדיני ישראל, טוען ואומר שאין לחוש לירושת הבעל כיון שהכל יודעין שהם הולכים בדיני הגויים והרי כל הנושא אשה שם כאלו התנה כן..."

הרשב"א דן בעניין ירושה על פי חוקי הגויים ושלא על פי דין תורה. מסופר על ראובן שהשיא את בתו לאה לשמעון. לרגל חתונתם ראובן הביא "נידוניא מכובדת" לזוג הצעיר שזה עתה התחתן.

כעבור זמן מה, ללאה ושמעון נולדה ילדה ואחר זמן מתה לאה ואחר עוד זמן מתה גם נכדתו של ראובן שבתו לאה ילדה.

ראובן דורש את הכסף ששילם "בנדוניא" מחתנו שמעון, היות וצריך לנהוג לפי חוקי המדינה מתוקף הדין "דינא דמלכותא דינא". לפי החוק באותה מדינה האב יורש את בתו הנשואה שנפטרה ולכן ראובן טוען שהוא היורש והוא צריך לקבל את הכסף חזרה. הבעל האלמן טוען, שהוא היורש היות וצריך לנהוג לפי דין תורה, ולפי דין תורה בעל יורש את אשתו.⁴⁷

האב טוען שכאשר הם התחתנו, הם ידעו מראש שהם ינהגו לפי "חוקי המשפחה" של אותה המדינה, ולכן החתן האלמן, אינו יכול לטעון שהוא היורש "ופתאום" הוא נוהג לפי דין התורה. המשך הרשב"א:

"...ומכל מקום לנהוג כן מפני שהוא משפט גויים באמת נראה לי שאסור לפי שהוא מחקה את הגויים וזהו שהזהירה תורה לפנייהם ולא לפני גויים ואף על פי ששניהם רוצים בכך והוא דבר שבממון. שלא הניחה תורה את העם שהוא לנחלה לו על רצונם שייקרו את חקות הגויים ודיניהם ולא עוד אלא אפילו לעמוד לפנייהם לדין אפי' בדבר שדיניהם כדין ישראל. ע"כ אנו פה תמהים מקום המשפט בעירכם מקום תורה ויתרון דעת איך נתנו יד לכלל דברים אלו שאסרתן תורה שלמה שלנו..."

46 עיר בדרום צרפת על גדות נהר טט, בסמוך לגבול עם חבל קטלוניה שבספרד.

47 שו"ע אבה"ע סימן צ סעיף א.

הרשב"א מסביר שאסור לנו לנהוג כך! מי שנוהג כך הוא מחקה משפט גויים. התורה מזהירה אותנו שאסור לנו לנהוג כמו הגויים אלא אנו נוהגים כפי תורת ה'. "...ובחוקותיהם לא תלכו"⁴⁸ לכן במקרה שהרשב"א הביא הם מחויבים לנהוג כפי תורת ה' גם אם שניהם היו רוצים לנהוג כמו הגויים. לכן, הבעל הוא היורש⁴⁹ והאב לא יכול לדרוש את הכסף בחזרה.

התורה אוסרת עלינו לעמוד לפני בית דין של גויים גם אם הדין שלהם הוא כדין ישראל בדיני חופה וקידושין.

"...וכל שכן אם עתה יוסיפו לחטא לעקור נחלת האב על הבנים וסומך על משענת קנה הרצוץ הזה ועושה אלה מפיל חומות התורה ועוקר שרש וענף והתורה מידו תבקש ומרבה הונו בזה בפועל כפיו נוקש ואומר אני שכל הסומך בזה לומר שמותר משום דינא דמלכותא טועה וגולן הוא וגולה ישיב. וחס ליה דאפילו גולה ישיב רשע מיקרי כדאיתא בפרק הכונס (בבא קמא דף ס' ע"ב). ואם נאמר כן בטלה ירושת בנו הבכור דכל הנחלות ותיירש הבת עם הבנים. ובכלל עוקר כל דיני התורה השלמה ומה לנו לספרי הקודש המקודשים שחברו לנו רבי ואחריו רבינא ורב אשי ילמדו את בניהם דיני הגויים ויבנו להם במות טלואות בבית מדרסי הגויים חלילה לא תהיה כזאת בישראל ח"ו שמא תחגור התורה עליה שק. ובמה שכתב דינא דמלכותא דינא יגעתי הרבה שאמרת אפשר דשמואל אמר כן כשהמלך רוצה שידינו בארצו חכמי הגויים וע"ז [וע"פ] הספרים שנתחברו להם. והמלוה את חברו שלא בעדים אינו נאמן לומר פרעתי ומי שגובה כן ע"י ערכאות הגויים ודאי גולן הוא..."⁵⁰

הרשב"א כותב בצורה מאוד דרמטית שאם לא יצייתו לחוקי התורה אז מה המשעות שלה? לכאורה אפשר לגנוז אותה. התורה ניתנה לנו כדי שנחייה לפי מצוותיה וחוקיה ואם נלך חס ושלום לפי החוקים של הגויים אנחנו מבטלים את התורה. מי שהולך לדון אצל גויים "מפיל חומות התורה ועוקר שרש וענף..". כלומר אסור ללכת לפי חוקי הגויים בדיני ירושה. (הרשב"א עוסק בסימן זה בדיני ירושה, אך נראה בהמשך הגדרה עקורנית לעניין)

וכן השולחן ערוך פסק⁵¹ על אותו המקרה שהרשב"א הביא: המקרה מדבר על אדם שנושא

48 ויקרא, יח ג.

49 לפי דין התורה בעל יורש את אשתו - ראו שו"ע אבה"ע, הלכות כתובות סימן צ סעיף א.

50 שו"ת הרשב"א חלק ו סימן רנד

51 שו"ע חו"מ גולה סימן שסט, סעיף יא. (ברמ"א)

אישה במקום שדנים בו עכו"ם. מתה אשתו, לא יהיה יכול אבי אשתו להיות היורש היות וכך זה החוק במדינה, מכיוון שלפי חוקי התורה בעל יורש את אשתו ואם הוא ילך לפי חוקי העכו"ם באותה מדינה אז הוא בעצם פוסל את התורה כולה ואת משמעותה. לכן אין אנו אומרים "דינא דמלכותא דינא" בחוקים שסותרים את דין התורה.

כך גם פסק הרמב"ם⁵² שאין לציית לחוקי המדינה כאשר סותרים את דין התורה. צריך להבין שהמלך הוא שליח של הקב"ה ואין לו את הסמכות לחוק ולפסוק בשונה מדין התורה. דבריו של הקב"ה קודמים לדבריו של המלך. המלך של המלך הוא מלך מלכי המלכים, "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין".

לסיכום, הכלל "דינא דמלכותא דינא" מחייב את אזרחי המדינה לציית לחוקי המלכות רק במקרה שחוקי המלכות נחקקים לפי דין התורה, אם החוק במדינה סותר את דין התורה אסור לנו לציית לחוק כי התורה היא מעל החוק והיא מנחה אותנו איך לנהל מדינה ומערכת חוקים ואם נציית לחוקים שסותרים את דין התורה אנחנו בעצם נבטל אותה חס ושלום.

כאמור, עלינו לציית לחוקי המלך מהכלל הנלמד "דינא דמלכותא דינא". הכלל נספק להלכה גם כאשר מדובר על מלך ישראל בישראל וכמובן שאסור לנו לציית לחוקי מלכים שסותרים את דין התורה. יש להדגיש שחוקי מלכים וחוקי מדינת ישראל בימינו הם אינם מעל התורה. התורה תגדיר את החוק ולא החוק יגדיר את התורה. לכן, חוקים שסותרים את דין התורה אסור לקיימם.

בנוסף, יש לשאול מה היקף הכלל? האם הוא רק שייך לעניינים שקשורים ישירות לשלטון כמו: תשלום מיסים או שהוא שייך גם לחוקי בין אדם לחברו. בשאלה זו עוסקת הסוגייה במסכת גיטין, שם הסוגייה מבררת האם אפשר לפי ההלכה להעניק תוקף הלכתי לשטרות שנחתמו בערכאות של גויים מכוח הדין "דינא דמלכותא דינא".⁵³

52 רמב"ם הלכות מלכים ומלחמה פ' ג, ה' ט'.

53 סוגייה זו רחבה מאוד. דעות שונות ומרובות יש בפוסקים וראיתי לנכון לרשום כאן בתור הערה, בפרק הבא במאמר נכנס בקצרה מאוד לנושא: פוסקים רבים פסקו שהמלך יכול לחוקק חוקים שקשורים ישירות למלכותו ועלינו לציית להם. חוקים אילו נקראים "חוקי הנאת המלך". פירושה: חוקים הקשורים ישירות למלך ולמלכותו. למשל: תשלומי מס וארנונות. הכסף הולך ישירות למלך, איתו הוא מחזק ומפתח את ממלכתו, מספק הגנה ובטחון למדינה ודואג לשגרת חיים טבעית כמו בכל מדינה רגילה. גם חוקים שהם בסיסיים לחיי מדינה, כמו חוקי תעבורה, חוקי ביטחון וכו' חובה לציית להם, היות והם חוקים שמביאים לסדר מדיני למרות שהם חוקים שעוסקים בעניין בין אדם לחברו והם לא קשורים באופן ישיר למלך.

אולם, חוקים שאין להם קשר ישיר למלך חוקים העוסקים בעניין בין אדם לחברו, אין המלך ראשי לחוקק ולהתערב. למשל: דיני ירושה. הרשב"א לעיל הביא מקרה שברור לנו שאסור ללכת לפי החוק של אותה מדינה כי היא סותרת

ממשלת ישראל ודמוקרטיה

בימינו ממשלת ישראל היא השלטון, היא נחשבת למלך של המדינה ולה יש את אותו הכוח כמו לכל מלך. בימינו הדבר פשוט יותר ממלך שעולה לשלטון בזכות כוחו הצבאי, מכיוון שממשלת ישראל נבחרת כל פעם על ידי הציבור באופן ישיר, בבחירות שמתקיימות פעם בארבע שנים.

ברור שהציבור מקבל על עצמו את הממשלה שאותה הוא בחר, וגם המיעוט שאינו מיוצג בממשלה, קיבל על עצמו את החלטת הרוב. לכן אסור לאדם להגיד אני לא מקבל על עצמי את הממשלה הזו, והוא מחויב לציית לחוקי מדינת ישראל ולחוקי הממשלה מהדין "דינא דמלכותא דינא".

חשוב לציין באופן כללי שהמלכויות שהיו בעבר שונות מהמלכות של ימינו בארץ ישראל. במלכויות הקדומות, המלך היה ממש השליט על כל העם. הוא היה מקבל החלטות מדיניות קריטיות לבדו או עם יועציו והעניש את כל מי שמרד בו. יש שיכנו אותו "דיקטטור".

במשך השנים המציאות כל הזמן מתקדמת והעולם נהיה יותר מתוקן ומוסרי. כל ממשלות ישראל מאז קום המדינה נבחרות לפי רצון רוב העם בבחירות דמוקרטיות ואין שלטון דיקטטורי במדינה.

יתרה מזאת, בדרך כלל ממשלות ישראל מורכבות מנציגים השייכים לכלל המגזרים: דתיים, מסורתיים, חילונים, חרדים וכו'.

ממשלת ישראל מתפקדת בתור קואליציה אותה מנהל ראש הממשלה. הקואליציה מורכבת משרים, עוזרי שרים, ראשי ועדות וחברי כנסת ממפלגות הקואליציה.

הקואליציה מקבלת החלטות ומחוקקת חוקים כגוף אחד אך ההחלטה הסופית מתקבלת בדרך כלל לפי רצון כל חברי הממשלה. ברגעי חירום, מתכנס קבינט הממשלה (בד"כ מרבית שרי הממשלה, אנשי מקצוע בתחום שצריך לדון ויועצים למיניהם) והם מקבלים החלטות ביחד.

ראש הממשלה הוא לא יכול להיות דיקטטור, יש לו ממשלה והם מקבלים את ההחלטות ביחד אך ברור שהוא מנהל את הכול.

את דין התורה. הסיבה לכך ברורה מאוד, לכאורה מה איכפת למלך מי יקבל כסף של נפטר ממשפחה מסוימת, זה לא שייך אליו בכלל ולכן אורחים יהודים שחיים במדינתו לא עוברים על איסור "דינא דמלכותא דינא". להפך, אם הם יצייתו לחוקים אילו או הם יעברו על איסור תורה.

ישנם חוקים שתומכים בהם נציגי אופוזיציה למרות שהם לא חלק מהממשלה ומתנגדים לה. יש לציין שמספר מפרשים סוברים שלמלכות יש היתר לקבל החלטות ולחוקק חוקים שנהוגים כחוקי מלכים. כלומר, חוקים ידועים ומקובלים בשאר המדינות והם אינם יכולים לחוקק משהו חריג ולא ראוי באופן מובהק.⁵⁴

בנוסף הם מחויבים לחוקק חוקים ולתקן תקנות לכלל העם. דהיינו, מלך אינו רשאי לחוקק חוק או לקבוע מדיניות עבור אדם ספציפי, אלא המדיניות וחקיקת החוקים חייבת להיות קולקטיבית.

אין להפלות.⁵⁵ "כללו של דבר: כל דין שיחוקק אותו המלך לכול, ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו - אינו גזל; וכל שייקח מאיש זה בלבד, שלא כדת הידועה לכול אלא חמס את זה - הרי זה גזל..."⁵⁶

אין ספק שממשלה שנבחרת לפי רצון רוב העם ושהחלטותיה מתקבלות לפי רצונם של כל חברי הממשלה ולא רק לפי רצון ראש הממשלה זה הכי מוסרי. אולם למרות זאת, מגיעות הרבה שאלות וספקות.

ממשלות ישראל למיניהם מורכבות מאנשים יראי שמים ושומרי מצוות וגם כאלו שלא, בלשון המעטה. הם תומכים בחקיקת חוקים שמפיצים חילון במדינה ובכך הם פוגעים בקידום חזונה של מדינת ישראל בתור מדינה יהודית. חזונם הוא לנהל ולקדם את מדינת ישראל ככול העמים. למשל, בחוקי מדינת ישראל אנו נפגשים עם חוקי יסוד העדיפים על פני חוקים אחרים, ומכאן שכבוד האדם וחירותו וחופש העיסוק הם חלק חשוב מאבני היסוד של ספר החוקים במדינת ישראל.

אך מי אמר שהם החוקים ואבני היסוד של משפטי התורה? לדעת הרמב"ן⁵⁷ ישנו חוק יסוד המופיע בתורה עצמה – "ועשית הישר והטוב".

54 רמב"ן בבלי, בבא בתרא, נד ב. וכן הריטב"א על הרי"ף בבלי, נדרים, כח א.

55 ישנו מונח בחוק שנקרא העדפה מתקנת. לעיתים יש מקרים חריגים שיש עדיפות לקבוצות מסוימות שקופחו בעבר וכדי לצמצם את הפערים בחברה לעיתים תהיה עדיפות כלפיהם במקרים מסוימים. חשוב להבהיר שהעדפה מתקנת זה כלפי קבוצה ולא כלפי יחידים.

56 רמב"ם הלכות גזילה פ' ה, ה' יג.

57 רמב"ן דברים ו, יח.

זו לשונו: "זה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותיקוני הישוב והמדינות כולם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין".

בעיה זו מעלה לנו ספק גדול. מחד גיסא, מדינת ישראל חייבת ממשלה שתנהל אותה ותשליט סדר מדיני תקין בכל המובנים. מאידך גיסא, ממשלות ישראל מחוקקות חוקים ומקבלות החלטות פעמים רבות לפי שיקולם ורצונם האישי של חברי הממשלה ולא לפי משפט התורה. כאמור, חלק מחוקי מדינת ישראל סותרים את דין התורה ונראה בהמשך שישנם פתרונות לחלק מהחוקים.

פסיקת רבנים בני דורנו

כיום, בכנסת ישראל מצויים נציגים מכלל סוגי האוכלוסיות מהעם היהודי. אנשי ימין, שמאל, חילונים, דתיים וחרדים. כל אורח בגיר רשאי להצביע בבחירות במפלגה שמייצגת את דעתו ובכך הוא מעניק לה את האפשרות לביטוי האג'נדה שלו בכנסת ישראל.

הציבור שולח אנשים שייצגו את דעתם בכנסת ישראל, בשאיפה של כל אדם שהמפלגה לה הוא מצביע תהיה הגדולה ביותר והיא תהיה חלק מממשלה.

וכך כתב הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצוק"ל במאמר העוסק בחיוב מזונות האב על בנו:

"...אבל כיום, ב"ה יש את כנסת המייצגת ייצוג גמור את כל תושבי המדינה, ומייצגת גם את היהודים שומרי הדת שגם הם הסכימו לתקנה שתיקנו שחלה חובה על האב לזון את ילדיו עד גיל י"ח. לזה מספיק רק שהרבנות הראשית תסכים, כדי שלא נגיד שזה מנוגד להלכה היהודית..."⁵⁸

כלומר, לפי דין תורה, אב חייב במזונות ילדיו על גיל 6.⁵⁹

בקום המדינה החוק היה בדיוק כמו דין התורה, שחובת האב לזון את ילדיו עד גיל 6. בשנותיה הראשונות של המדינה נחקק החוק מחדש, והוא מחייב את האב לזון את בנו עד

58 תחומין טז, מאמר - מזונתיו של בן מרדן עמוד 85. הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצוק"ל.

59 שו"ע אבה"ע סימן עא סעיף א.

גיל 18, ⁶⁰ ומעל גיל 18 אדם נחשב לבגיר בראשות עצמו.

יש חובה לציית לחוק מתוקף הלכתי וכל מי שעובר עליו עובר על איסור תורה. לחוק יש תוקף הלכתי מדין "תקנת הקהל".

המפלגות הדתיות היו בעד החוק והלכו לברר ברבנות הראשית. הרבנות הראשית אז פיקחה על המפלגות הדתיות והחוק עבר אליה לבירור ופיקוח הלכתי. הרבנות הראשית בדקה את החוק והפוסקים הגדולים באותה התקופה הגיעו להסכמה שאין עם החוק שום בעיה הלכתית, ולכן ישנו תוקף הלכתי לחוק.

וכך כתב גם רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל:

"...אין ספק לדעתי שממשלת ישראל, מלכות ישראל עצמאית בארץ ישראל, בצירוף המועצה המורחבת של הרבנות הראשית לארץ ישראל, יש לה אותו הכח במדינה שיש לה ז' טובי העיר במקומם, ואמנם גם לשם כך הוקמה המלכות לעשות תקנות בענייני ממונות (ובהטלת עונשים לתיקון העולם), וכשהם מתקנים עפ"י חכמי התורה הקבועים מאת הציבור בתור בית דין הגדול..." ⁶¹

לפי דברי הרב הרצוג, גם הוא סובר שהיום ממשלת ישראל הם בעצם מקבלי ההחלטות ומחוקקים לפי "תקנת הקהל". כמוכן שזה חייב לעבור בשני פרמטרים:

תמיכה של המפלגות הדתיות.

פיקוח ובירור רבני על החוק לפני שמעבירים אותו.

הממשלה שמורכבת מאנשי ציבור המשויכים לכלל סוגי האוכלוסייה בעם נחשבים ל"שבעה טובי העיר".

הרב אליעזר יהודה ולדנברג בעל הציץ אליעזר גם סובר שכנסת ישראל של היום, גוף ההנהגה הרשמי של מדינת ישראל, פועל גם לפי תקנת הקהל. כך כתב בספרו: "...ואם כח כזה היו לראשי קהילות בגולה, ושהיו רק נבחרי קהלה אחת, על אחת כמה וכמה שישנו הסמכות המלאה לנבחרי עם כולו כאן בארצנו בהתאספם יחד במושב הכנסת שלהם להועץ על הדרך אשר ילכו בה לטובת העם והמדינה, לחוקק ולתקן תקנות מועילות למדינה שאינן מנוגדות

60 חוק לתיקון דיני המשפחה (מוזונות), תשי"ט-1959

61 תחוקה לישראל על פי התורה עמוד 58.

לדברי תורה. והצעות דיני - מדינה שיוכרעו ע"י הרוב, המה יקומו ויקבעו לחקיי-עם.⁶²
 חשוב לציין שגם "תקנות הקהל" מחייבות לסוג חוקים ספציפיים ובמצבים מסוימים.
 עד כה ראינו שלש דרכים שבהם מלך או שלטון יכולים לחוקק חוקים ולקבוע מדיניות,
 ואנו האזרחים מצויים לקיימן מתוקף הכלתי. כמובן רק בתנאי שהחוקים או המדיניות אינם
 סותרים את דין התורה.

"דינא דמלכותא דינא".

משפט המלך.

תקנת הקהל.

סיכום ומסקנות (פרקטיקה)

"רבי חנינא סגן הכהנים אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את
 רעהו חיים בלעו..."⁶³

מדינה חייבת גוף ניהולי מסודר כדי שתוכל להתקיים. השלטון מביא לסדר מדיני ובנוסף
 הוא מביא שלום בין אנשי המדינה.

פתחנו בשאלת בירור מה תקפם ההלכתי של חוקי מדינת ישראל, שהרי ממשלות ישראל
 לאורך השנים מורכבת מיהודים שאינם שומרים תורה ומצוות ומצד שני המדינה חייבת
 שלטון מדיני מסודר.

ראינו שתי דרכים בהם השלטון מחוקק חוקים וקובע מדיניות, ועל האזרחים יש חובה לציית
 מתוקף הלכתי. גם מהכלל "דינא דמלכותא דינא" אנו לומדים שחובה לציית לחוקי המלכות.

ראינו בראשונים שישנם דעות שסוברות שמדובר רק על מלך גוי כמו הר"ן והרשב"א.

אך רוב הראשונים ביניהם הרמב"ם, סוברים שמדובר גם על מלך או מלכות בארץ ישראל.

אסור לציית לחוקים ומדיניות שהשלטון קובע אם הם סותרים את דין התורה. התורה מעל
 החוק והשלטון צריך לפעול ולחוקק בהתאם לעקרונותיה וחוקיה של התורה.

62 הלכות מדינה לגאון בעל הציץ אליעזר, א עמוד רנח.

63 פרקי אבות ג, ב.

ברגע ששלטון מחוקק כנגד דין תורה הוא בעצם מבטל את כל משמעותה, בפרט שהתורה מדריכה אותנו איך להתנהל בכל תחומי החיים, בין אם אנחנו בחו"ל או בארץ ישראל.

אנו מצווים לקיים את דבר ה' - ועלינו לפעול לפי חוקי ומצוות התורה. חוק במדינת ישראל שסותר את דין התורה, לכל הדעות אסור לציית לאותו החוק.

הרב קוק כותב לגבי חשיבות משפט התורה שמשפט התורה מבטא את דברי אלוקים חיים:

"...דיני תורת אלוהים חיים מציינים אותנו מכל עם ולשון. הקדש הוא פועל בקרבנו פנימה, שאיפות חיינו הכלליות אליו הן הלכות... על כן המשפטים הם קודש קודשים בישראל, ועל כן הסמיכה, שהיא נושאת שם אלוהים עליה, היא כל כך נחוצה לנו, היא כל כך אופית לתכנן לאומנו..."⁶⁴

כלומר, אנו רואים בדברי הראשונים וגדולי הדור לאורך כל הדורות שאסור לציית לחוקים שסותרים את התורה.

ישנם חוקים שהמלך לא יכול להתערב, גוי או יהודי אלא אם המלך פועל לפי דין תורה.

לאור האמור לעיל, חוקי מדינת ישראל מתחלקים לשלושה תחומים:

הדין הפלילי.

הדין הציבורי.

הדין האזרחי.

מה עלינו לעשות בתור אזרחי ישראל ברמה הפרקטית? ישנם חוקים שסותרים את דין התורה וישנם כאלו שלא. כאמור אסור לנו לציית לחוקים שסותרים את דין התורה ואיך אנו נדע איך לפעול ומתי.

ראשית, במקרה ואדם לא יודע איך לפעול כאשר הוא נתקל בחוק או מדיניות שסותרת את דין התורה, אני ממליץ לפנות לרב ולהתייעץ, צריך לדון כל מקרה לגופו אך ברור שאנו לא עוברים על דין התורה.

שנית, להלן סיכום פרקטי של הרב אורי סדן בנושא:

כיום החוקים במדינת ישראל מתחלקים לשלושה חלקים⁶⁵; משפט פלילי, משפט אזרחי ומשפט ציבורי:

הדין הפלילי במדינת ישראל - שם יש לחוק תוקף, למעט אם הוא מחייב את האדם לעשות מעשה המנוגד להלכה. (נכון להיום, בספר החוקים של מדינת ישראל אין ולו חוק אחד שכזה)

הדין האזרחי במדינת ישראל - שם אין תוקף לחוק, אפילו אם כל חברי הכנסת חתומים עליו. (לדוגמא, דיני ירושה), למעט אם הוא נועד לפתור בעיה מסויימת שנוצרה ממצייאות שהתחדשה. (לדוגמא, חוקים הנוגעים לזכויות עובדים)

הדין הציבורי במדינת ישראל - שם יש תוקף לחוק גם אם לא היה שותף לחקיקתו ולו ח"כ דתי אחד. (למשל: דיני מיסים, תעבורה וכו')

לסיום, צריך להדגיש שקיים צד אחד אומר שאנו מקבלים חלק מחוקי מדינת ישראל מדין "דינא דמלכותא דינא" ומתוקף דין "תקנת הקהל". בנוסף, ישנו גם את הצד השני שטוען שאין אנו מקבלים את כל חוקי מדינת ישראל, חוקים שהם למעשה סותרים את דין התורה. חוקי מדינת ישראל הם אינם מעל דין התורה.

יהי רצון שמישיח בן דוד יגיע ויחזור למלכות.

מלכות שתנהיג את המדינה בדרך ה'. "ציון במשפט תיפדה.."

בתי המשפט יעברו לדון בדין תורה ובע"ה שהקשר הנבואי עם הקב"ה יחודש. אמנ!

נספח

המשפט הפלילי: המשפט הפלילי הוא ענף מתחום המשפט, שתכליתו הסדרת חיי החברה ע"י הגדרת התנהגויות שליליות מסוימות כבלתי-חוקיות, וזאת באמצעות כללי עשה ואל-תעשה.

אדם המפר כללים אלה יואשם בביצוע עבירה פלילית, ועשוי לעמוד לדין ולהיענש בהתאם לעונשים הקבועים בחוק. המשפט הפלילי חל על תחום רחב ומגוון של התנהגויות פליליות. כאלו שהוגדרו בחוק המשפטי כהתנהגויות פליליות - ובא לקבוע כללי הימנעות מהתנהגויות אלו באמצעות העמדה לדין וענישה. ישנם מספר מעשים המוגדרים כעבירות פליליות במרבית המדינות והחברות האנושיות, כגון: רצח, גנבה ואונס. ועבירות רכוש למשל: גנבה,

שוד ופריצה. בחלק מהמדינות, כולל מדינת ישראל, עבירות תנועה אף הן עבירות פליליות. הרב אורי סדן כתב כך: הדין הפלילי שם יש תוקף לחוק למעט אם הוא מחייב את האדם לעשות מעשה המנוגד להלכה, נכון להיום בספר החוקים של מדינת ישראל אין ולו חוק אחד שכזה.

המשפט האזרחי: המשפט האזרחי (נקרא גם משפט פרטי) הוא שם כולל למספר ענפים משפטיים, המסדירים את מערכות היחסים שבין הפרטים, בני אדם או חברות לבין עצמם. המשפט האזרחי מסדיר את הזכויות ברכוש (דיני קניין), עוסק בהתחייבויות רצוניות ולא רצוניות בין פרטים (דיני חוזים ודיני נזיקין) ובמערכת היחסים בתוך התא המשפחתי (דיני משפחה). למשפט האזרחי תפקיד חשוב בעיצוב יחסי הגומלין שמתקיימים בתוך חברה אנושית, הן כדי להבטיח מערכת חברתית יציבה והן כדי לאפשר שגשוג וצמיחה חברתית וכלכלית. המשפט הפלילי עוסק בנורמות שהמדינה מטילה על הפרטים בתוכה.

הרב אורי סדן כתב כך: הדין האזרחי שם אין תוקף לחוק אפילו אם כל חברי הכנסת חתומים עליו למשל: דיני ירושה. למעט אם הוא בא לפתור בעיה מסויימת שנוצרה ממציאות שהתחדשה למשל: חוקים הנוגעים לזכויות עובדים.

המשפט הציבורי: המשפט הציבורי הוא ענף משפטי שתכליתו הסדרת היחסים בין יחידים שהם אזרחים או חברות לבין המדינה. בענף זה כלולים

המשפט החוקתי, המשפט המנהלי(תחום במשפטים המסדיר את פעולותיהן של רשויות המינהל הציבורי השונות: שירות המדינה, רשויות מקומיות וכדומה.) והמשפט הפלילי.

המשפט הציבורי המסדיר את התנהלות הגופים הציבוריים ואת מערכת היחסים בינם לבין הפרט.

הרב אורי סדן כתב כך: הדין הציבורי, שם יש תוקף לחוק גם אם לא היה שותף לחקיקתו ולו ח"כ דתי אחד. לדוגמא: דיני מיסים.

